

Віталій Ходан
(Переяслав-Хмельницький)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІСТИЧНОГО ДОСВІДУ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ІЗ ЗАСАД ПАРАПСИХОЛОГІЇ

У статті здійснений порівняльний аналіз містичного досвіду Григорія Сковороди з позицій парапсихології. Проведені паралелі з містиками Стародавнього світу і сучасності.

Ключові слова: містик, теософія, парапсихологія, метафізика, езотеризм, осяєння, «Богоусиновлення», самотність, Космос, вічність.

В статье осуществлен сравнительный анализ мистического опыта Григория Сковороды с позиций парапсихологии. Проведены параллели с мистиками Древнего мира и современности.

Ключевые слова: мистик, теософия, парапсихология, метафизика, эзотеризм, озарение, «Богоусыновление», одиночество, Космос, вечность.

Comparative analysis of mystical experience of Grygoriy Skovoroda from the standpoints of parapsychology has been made in the article. Parallels between mystics of the Ancient world and modern ones have been implemented.

Key words: mystic, theosophy, parapsychology, metaphysics, esotericism, light, «God adoption», loneliness, space, eternity.

Постать Григорія Савича Сковороди є однією з найяскравіших не лише серед українських мислителів, а й серед «гігантів думки» світового рівня. Ми знов і знов повертаємося до його творчості, бо вона приваблює своєю образністю, глибиною, діалогічністю, парадоксальністю, метафоричністю, алегоричністю, символізмом, почуттям гумору, простотою і, водночас, незбагненністю; пронизана *езотеричним, містичним, метафізичним, теософським* світосприйняттям. Ці слова, за своєю суттю, синонімічні і означають те, що знаходиться *за межами* («мета») фізичного, психічного і ментального плану людини – у «невидимій натурі», але не поза людиною, а *всередині* («езо»), тобто є *вищою* («пара»), таємною, божественною («тео») засадничістю в людині. Оскільки для Г.Сковороди є незаперечним «те, що зверху те й знизу, а те, що всередині, те й ззовні», то він присвячує своє життя розкриттю божественно мудрої (теософської), вищої, істинної суті у своїй «внутрішній людині». Він пише: «Без Бога ні до порога, а з ним хоч за море» [1, с.113]. Використовуючи наукову термінологію, можна сказати, що він присвятив себе пізнанню власних паранормальних явищ. Це є предметом дослідження парапсихології – науки, котра вивчає стан людини *за межами* («пара») психічних процесів і характеризує «внутрішню людину», а містичний досвід, який може набути людина у своєму внутрішньому світі, є предметом даного дослідження.

Багато робіт присвячено творчості Сковороди як філософа, педагога, байкаря, науковця тощо, але не так рясно відображений містичний аспект його особистого життя. Цікаві дослідження в розглядаємому контексті провели Я.Стратій, І.Мороз, В.Горський, Л.Довга, Н.Поліщук, М.Кисельов, А.Ніженець, Т.Білич, В.Білодід, Д.Козій, І.Валявко, В.Ерн, Р.Піч, С.Бондар, І.Стогній, С.Кримський, В.Табачковський та інші. Якщо розглядалося ставлення Сковороди до смерті, то відмічалось лише те, що він її не боявся, без глибокого аналізу цього феномену з позицій тибетської, індуської, єгипетської книг смерті, з якими Г.Сковорода був обізнаний і які мали вплив на його світогляд. Немає також посилань на сучасні наукові підтвердження вічності життя (про яке багато пише Сковорода), наприклад, у Р.Моуді, С.Грофа, не говорячи вже про погляди теософів на чолі з О. Блавацькою. Посилаючись лише

на віру Сковороди в Бога, дехто намагається тлумачити його містичний досвід, хоча він ніде не говорить про *віру*, а, навпаки, підкреслює, що *пізнав* Бога. Використовуючи символізм, він не персоніфікує Бога і Христа, а має на увазі злиття людини з божественним в ній принципом. Езотерично, для Сковороди, знайти Христа в собі – це знайти свій особистий шлях до Бога, як знайшов його Ісус з Назарету. Слово «Христос» використовувалось до християнського вірування в значенні «Дух Істини» і не стосується *людини* Ісуса. Розглянуті публікації заслуговують на увагу, але недостатньо розкривають тему пізнання Сковородою самого себе як містика.

Б.Спіноза вважав, що між інтелектом і емоцією не існує жодної різниці. Інтелект, взятий у цілому, теж є емоцією, котру може подолати лише сильніша емоція і ніщо інше. Він не бачить різниці між емоцією, волею, вірою, почуттями і розумом. Такої ж думки дотримуються і парapsихологи; з нею погоджувався і Г.Сковорода, бо все це стосується «зовнішньої людини», похідне від «внутрішньої», котру він пізнавав у самому собі. Акцентуємо увагу лише на тому, що не стосується розуму, психіки і фізіології людини. На його думку, досягти стану «обожнення» чи «богоподібності» людина може завдяки розкриттю закладеного в неї «невидимою натурою». Бог для Сковороди не є особистістю, Він, як у пантеїстів, розчинений у природі, і як у Платона має метафізичні якості, належить до світу ідей (ейдосів). Бог для нього – це сила і правило всіх наших рухів і справ. «Щастіє твоє и мир твой, и рай твой, и Бог твой внутрь тебе есть. Он о тебе, в тебе же находясь, промишляет, наставляя к тому, что прежде всех для самого тебе есть полезное, разумей, честное и благоприличное» [1, с.421]. Співставимо світогляд Г.Сковороди і містика М.Екгарта: «Людина стала людиною завдяки своєму самотійному «я». Але вона стає людиною у вищому смислі цього слова, коли вона через самопізнання підноситься над цим обмеженим «я» до прийняття в себе світового. Де кінчається твар, там починається Бог. І Бог не бажає від тебе нічого більшого, як щоб ти вийшов із себе самого, оскільки ти твар, і дав би Богу бути в тобі Богом» [17, с.39]. У Сковороди: «Хіба ж Бог не хоче, щоб ми були Богом?» [1, с.275] і далі: «Боже! Вислів ти живий! Хто без тебе не сумний?.. Вбий ти волю злу в нас, володіє хай твій глас!» [1, с.78].

Літературна спадщина і все життя Г.Сковороди (писав як жив, а жив як писав) мають містичне (буквально те, що приховане під ковдрою) забарвлення, хоча кожен дослідник розглядав в них той аспект, який вивчав. Для одних він – інтроспективний психолог, для інших – дуаліст чи суб'єктивний ідеаліст, треті вважають його богословом, а дехто вбачає в його інтерпретації Біблії більше язичницького, ніж християнського. Навряд чи правильне визначення Сковороди як теолога чи проповідника. Достатньо лише згадати його відповідь ченцям на запрошення стати стовпом і окрасою церкви. Церковна обрядовість для Сковороди «пустота й мерзенність», «церемонійні побрехеньки», плодом яких є марновірство і лицемірство. Деякі дослідники вважають Сковороду письменником, який ретельно дослідив Святе Письмо, бо майже в усіх своїх творах посилається на нього. Зауважимо, що жодної праці за життя Г. Сковороди не було надруковано, все що він писав, – дарував друзям і знайомим, бо віддавав перевагу живому спілкуванню, використовував сократівський майевтичний прийом, спонукав співрозмовника самому відповідати на свої запитання. Як і Сократ, не бажав «живе знання переносити на мертві овечі шкури», але коли писав, то застосовував платонівський метод діалогу. Звісно, що всі ці визначення (слід ще додати: поет, музикант, педагог, філософ, психолог, мандрівник, тощо) повною мірою характеризують Сковороду як багатогранну постать і притаманні йому. Але не можна розглядати містиків, до яких належав і Григорій Савич, з дзвіниці будь-якої вузької наукової чи світоглядної платформи. Р.Штайнер зауважував, що наукові досягнення нашого часу потребують злету у сферу істинної містики. Читаючи твори містика, ніколи не зможемо збагнути його душі, бо слова лише натякають нам на те, що в ній перебуває. містика зрозуміє лише містик. Ареопажит стверджував? щоб побачити божественне світло, треба самому зануритися у божественну темряву. «Отож, уважай, щоб те світло, що в тобі, не сталося темрявою!» (Від Луки [11:35]).

Підсумовуючи власний життєвий шлях, Й. Гете згадував, що друзі, які його близько знали, часто казали, що пережите ним краще за сказане, а сказане краще за написане, а написане краще за надруковане. «Істина має просту мову» [1, с.267] – вістить вустами Сковороди його персонаж Наєман. Містик П.Успенський переконаний, що коли ти прагнеш пізнати щось, повинен пожертвувати чим – небудь, коли ти прагнеш пізнати все, повинен пожертвувати усім. Істина, або об'єктивна реальність, не формується чи створюється науковим дослідженням чи філософським постулатам. Знати істину і знати про істину – це дві різні речі. Той, хто хоче пізнати істину, змушений здійснити стрибок від свого інтелекту до інтуїції. Ми повинні пам'ятати, що філософи, психологи, теологи, науковці – це ті, хто намагається знайти істину за допомогою інтелекту. В.Оккам стверджує, що основою дійсного пізнання є інтуїтивне осягнення одинарних або індивідуальних об'єктів. Розум людини не здатен довести існування Бога, наблизитись до Нього можливо лише одним шляхом – завдяки досвідові, знанню через «особисте знайомство». «Об'єктивний світ існує окремо, незалежно від інтелекту, який його сприймає» – вважає Іннокентій Гізель. «Об'єктивна реальність у людському розумі не може бути відображена, не існує» – доповнює його Ш. Ауробіндо. «Для нового шляху нові ноги шукай» [1, с.237] – рекомендує Сковорода. «Не дивуйся, душе моя! Усі ми любопрахи. Хто тільки залюбився у видимість плоті своєї, не може не ганятися за видимістю в усім небеснім та земнім просторі» [1, с.166]. Посилаючись на апостола Павла: «Остерігайся, щоб ніхто з вас не звабився філософією й марними лестощами, за переказом людським, за стихіями світу цього, а не за Христом» [1, с.213]. Для самого Сковороди «Христос – життя або смерть. Я переміг і буду перемагати страх за допомогою Отця і його Сина... Хто не радіє тому, щоб бути приниженим в ім'я Христа, той не гідний його царства» [2, с.299].

М.Федоров пише: «За трансцендентальною аналітикою повинна йти не одна трансцендентальна діалектика (як заперечення зруйнованої метафізики з її абстракціями про Бога, природу і дух, тобто теологія, космологія і психологія), а з безумовною необхідністю повинна йти услід іманентна синтетика чи проектика, всезагальна і необхідна. Вона не повинна відділяти психологію від теології, тобто не повинна відділяти людину від Бога, а повинна робити людину знаряддям волі Божої. Не повинна вона відділяти психологію і від космології, тобто робити космологію бездушною, а психологію – безсилою. У поєднанні психології з теологією душа, чи людина, не буде безбожною, а Бог – нелюдям (як античний Кронос, чи бог – субстанція Спінози). Іманентна синтетика чи проектика і є практичним розумом невід'ємним, який злився в одне з теоретичним у всій своїй повноті. Це рівнозначно злиттю волі з розумом» [14, с.544]. Розум і воля у Сковороди тотожні: воля – це «пекло», «пічка ада»; розум – це «бісики», «знаннячка», «розуміннячка», тому він пропонує: «Заріж волю ту, тьму – і ні пекла, ані мук» [1, с.78].

П.Успенський стверджує: «Ми не можемо знати Істину, але можемо стверджувати, що знаємо. А це і є брехнею. Брехня заповнює все наше життя. Люди вихваляються знанням різних речей: Бога, майбутнього життя, всесвіту, походження людини, еволюції, взагалі всього, але в дійсності вони нічого не знають, навіть про самих себе. І кожного разу, коли вони про що-небудь кажуть так, начебто знають щось, вони брешуть» [4, с.131]. За тонкою поверхнею свідомості людини криється відносно незнайома галузь парапсихічної діяльності, природа і функції якої ніколи не були системно досліджені. Тому змінені стани свідомості не можуть бути ігнорованими, зважаючи на те, що наші уявлення про світ не можуть бути завершеними. Й досі основною невирішеною проблемою психології є, як це не дивно звучить, *душа*. Сковорода для себе вирішує це питання так: «ти хочеш, щоб я ясніше показав свою душу. Прошу: я все лишаю і залишив, щоб протягом всього свого життя досягти тільки одного: зрозуміти, що таке смерть Христа і що означає його воскресіння. Бо ніхто не може воскреснути з Христом, якщо спочатку не помре з ним» [2, с.341]. Отже, за В.Горським, наукове пізнання світу має сенс з огляду на кінцеву мету – осягнення людиною Бога, хіба що тим, що воно дає змогу побачити у світі відображення вищої реальності, пізнати яку законами науки, втім, неможливо. В рівній мірі це стосується і філософії.

На 36-му році життя Г.Сковорода осяяла блискавка Просвітлення (мала містерія, саторі, інсайт). Це сталося у селі Ковраї опівночі, листопада 24 числа, 1758 року. Свій містичний досвід він занотував у записці під назвою «Сон», яку у 1794 році надрукував його учень і приятель М.Ковалинський (подібний тандем склався у Г.Гурджієва і П.Успенського). Як йому здавалося вві сні (безперечно це був усвідомлений «сон»), він начебто розглядав різні зваби людського життя у різних місцях. Ми не будемо описувати ті неприємні картини (пияцтво, амурні справи, помсти), які довелося спостерігати Сковороді, а процитуємо лише приємну частину його видіння: «Нарешті, сила ввела мене у храм якийсь великий і прекрасний: тут начебто у день сходження Святого Духа служив я літургію з дияконом і добре пам'ятаю, що голосно проголошував оце: «Бо святий ти, Боже наш» і ін. до кінця. При цьому на обох хорах протяжно співали: «Святий Боже...». Сам же я, з дияконом перед престолом кланяючись до землі, внутрішньо відчував найсолодше задоволення, яке не можу передати» [2, с.386–387]. Далі Сковорода бачить жахливі видовища мерзеної люті і людоджерства, і це робили начебто деякі служителі церкви. Цей сон не менше його налякав, аніж звеселив. А, прокинувшись, він відразу з полегшенням проспівав: «Святий Боже...». Прозорливий «сон» поклав кінець дихотомії його натури: «зовнішня» і «внутрішня» людина злилися в єдине ціле, він достеменно пізнав в собі добро і зло, і відкрив третє – Любов, чим назавжди позбавився видимої чуттєвості. «Сковорода почав відчувати смак у свободі від суєти й життєвих пристрастей в убогому, але безпечальному стані, в самотності, але без дисгармонії з самим собою. Лжемудруєче самолюбство, ця прикрашена дочка зовнішнього розуму, не могло звабити його серця. Величну властивість мислячого буття – волю він заглибив з усіма її міркуваннями і бажаннями у свою нікчемність і кинув себе на волю творця, повністю піддавшись життю і любові Божій, щоб промисел його (Бога) розпоряджався ним як своїм знаряддям, куди хоче і як хоче» [2, с.387]. Довіривши Богові власну волю, Г. Сковорода, через дванадцять років отримав від Нього винагороду – «обожнення». Він усім своїм єством відчув «наскільки близько від нас Бог, як думає про нас, оберігає нас, наче квочка своїх курчат, зібравши під свої крила, якщо ми лиш не віддаляємось від нього у похмурі бажання нашої розтлінної волі» [2, с.406]. Пізніше ці ідеї, починаючи від Будди і кінчаючи І.Кантом, розвив у своєму «волонтаризмі» А.Шопенгауер. Та чи не був, ще до нього, першим українським волонтаристом Сковорода, коли вустами Варсави стверджував: «Дві волі – це справжній природний шлях – лівий і правий. Та ви, полюбивши волю вашу більше від волі Божої, вічно схиляєтеся на шляхи грішних, Чи не сам ти причина?» [2, с.94]. А стосовно сну зауважимо, що, по перше, такий сон споглядається тим хто «спить» з усвідомленням того, що все, що відбувається під час сну, не є сном. І, по друге, після такого містичного переживання унеможливорюється сон зі сновидіннями, тобто без усвідомлення.

У 1770 році відбулося Богоусиновлення (просвітлення, велика містерія, самадхі) Г.Сковорода. Це сталося, коли йому виповнилося 48 років, і цю подію він описує так: «Коли мої думки й почуття душі моєї були розпалені благоговінням й вдячністю до Бога, я, вставши рано, пішов у сад прогулятися. Перше відчуття, яке я охопив своїм серцем, була якась розв'язаність, свобода, бадьорість, надія на сповнення. Ввівши в цей стан духа всю волю і всі мої бажання, відчував я всередині себе надзвичайний рух, який наповнював мене незрозумілою силою. Раптово якийсь солодкий вплив охопив мою душу, від чого все нутро моє загорілося вогнем, і здавалося, що в моїх жилах відбувався полум'яний кругообіг. Я почав не ходити, а бігати, начебто несений якимсь охопленням, не відчуваючи в собі ні рук, ні ніг, а начебто я весь складався з вогненної суміші, яка витала в просторі кругобуття. Весь світ щез переді мною; лиш почуття любові, благонадійності, спокою, вічності оживляло моє існування. Сльози полилися струмками з очей моїх і розлили якусь розчулену гармонію у всьому моєму тілі. Я проник у себе, відчув наче синове запевнення любові і відтоді присвятив себе на синівський послух духу Божому» [2, с.406]. Про цей містичний досвід Сковорода розповів М.Ковалинському незадовго до виходу з тіла (смерті), а всі ці двадцять

чотири роки мовчав. І тут ми знову спостерігаємо подібний тандем, що склався у житті містиків – Плотіна та його учня Порфирія. Цю особливість відмічає і О.Реріх, коли говорить: «Той хто знає Істину, чи Посвячений, не буде сповіщати про своє посвячення на базарі» [10, с.332], вони утаємничуються – це інтимне переживання.

Своє переживання божественного Плотін описує так: «Коли дух наш підіймається вище за все те, істинне, яке він ще може охопити своєю думкою, то він втрачає здібність не тільки висловлюватися, але навіть думати про те, що стоїть ще вище всього того.

Щоб виразити поняття якого б то не було предмету, мислення, звичайно, рухається від одного його елемента до другого, доки не перебере і не поєднає їх усіх в одне; але хіба можливий і доречний такий процес, коли дається щось абсолютно просте? Тут змушений задовольнитися і тим, що відбувається хоч якийсь дотик між думкою і тим, про що думаєм, який, проте, буває таким миттєвим, що доки він є, немає ні часу, ні можливості що-небудь про нього подумати і сказати – лише опісля можливо про нього згадати і помислити. Але в момент такого дотику душа, раптово осяяна світлом, вірує, що побачила його, що це світло йде від нього і що в цьому світлі Він сам нею створив блискавку... Душа залишається без світла, коли позбавлена присутності Божої, коли ж Бог осяює її, вона досягає того, чого шукає» [9, с.163]. Після отримання містичного досвіду, Плотін пише, що він кардинально змінився, припинив бути самим собою, втратив власне «Я». Поглинутий Богом він склав з ним одне ціле, подібно до кола, яке співпало з центром іншого кола. За Плотіним, «втеча єдиного до Єдиного» є поверненням душі до її справжнього центру. Основа душі, за І.Таулером, це вічне місцеперебування Бога, а передумовою єднання з богом є відповідність душі людини Йому, наявність її Його образу. Г.Сузо використовує таке порівняння як «занурення в Бога», «народження Бога», чи «народження Христа» в душі людини. В Євангелії (апокр.) написано: «Ісус сказав: Образи з'являються людині, і світло, яке в них сховане. В образі світла Отця воно (світло) відкриється, і його образ схований із-за його світла» [Від Хоми, 87]. Сковорода також вважає, що «Той лиш існує, хто схований, видний – то сон і примара: Схованим бути – це щось, виднеє все – це ніщо» [1, с.97]. І як тут не провести аналогію з таким містиком як Платон. Наведемо декілька його висловів з діалогу «Федон»:

Душа наша існувала до того як ми народились;

...ми визначимо два види речей – видимі і невидимі. Невидимі завжди незмінні, а видимі неперервно змінюються [15, с.80];

Порівняємо вислови Платона з Сковородою: «Весь світ складається з двох натур: одна видима, друга – невидима... скрізь завжди був, є і буде» [1, с.141]. І далі у Платона:

Душа безперечно ближча до незмінного чим до того, що змінюється;

Душа подібна до божественного, а тіло до смертного;

Але в рід богів не дозволено перейти нікому, хто не був філософом і не очистився до кінця, – нікому, хто не прагнув пізнання» [15, с.85].

З приводу останнього твердження залишається лише доповнити: хто не був філософом і не став теософом, хто не прагнув пізнання навколишнього світу і не досягнув самопізнання «істинної людини», вічного, нетлінного в собі, тому не можливо пізнати свою божественну природу.

А ось як описує свій містичний досвід Р.Бек. Повертаючись від друзів в екіпажі він перебував під глибоким впливом ідей, образів і емоцій, які були зумовлені читанням і розмовами, був налаштований тихо і мирно, знаходився у стані спокійної, майже пасивної радості. Як раптом, без будь – якого попередження, він побачив себе начебто закутаним хмарою вогняного кольору. На мить він подумав, що це пожежа, яка раптово спалахнула у великому місті; але в наступну мить він зрозумів, що світло розгорялося в ньому самому. У Сковороди є подібне порівняння: «І що таке Бог, як не пламенюча всередині нас, наче вугілля, що дихає іскрами, блаженна ота краса...» [2, с.81]. Вслід за цим у Бека з'явилося почуття екстазу, безмірної радості, за якою миттєво трапилося просвітлення, яке не підлягає ніякому опису. Його осяяла миттєва блискавка Брамичного Сяйва, яка назавжди освітила

його життя; в його серце впала крапля Брамічного Блаженства, яка залишила там назавжди відчуття неба. Серед інших речей, які він не міг прийняти на віру, але які він побачив і пізнав, було ясне усвідомлення того, що космос не є мертва матерія, але жива присутність, що дух людини безсмертний, і всесвіт побудований і створений так, що, без усіляких сумнівів, все діє спільно для блага кожного і всіх разом, що основним принципом світу є те, що ми називаємо любов'ю, і що щастя кожного з нас, в кінцевому результаті, абсолютно безперечне. Він стверджує, що впродовж декількох секунд, доки тривало просвітлення, він побачив і пізнав більше, ніж за всі попередні місяці і навіть роки пошуків, те безмірне, чого не може дати ніяке навчання» [1, с.29]. Звернімо увагу на те, що Р.Бекк сприйняв не на віру (те, що з ним трапилося), а побачив і пізнав. Це важливо для посилання на Євангеліє, де в канонізованому варіанті «зроблено помилку» під час перекладу з грецької мови. Слово «*pristis*» означає «знання», а не віру, тому слід читати: «Щоб знайшли Христа всередині себе шляхом знання», а не «Щоб Христос через віру замешкав у ваших серцях» [Від Павла до ефесян 3; 17]. Згадаємо також працю Л.Толстого «Про брехливі віри» і критичне ставлення Сковороди до попів, за що обидва були відсторонені від церкви.

Далі Р.Бекк пише, що ні в ту ніч, ні опісля, подібного з ним більше не траплялося. Та й не могло трапитися, бо все, що мало статися – вже сталося, він вже «отримав квиток» у світ безначальний, світ безкінечний, світ непізнаваної таємниці. В унісон з Бекком звучать слова Ошо: «Якби в просвітленні все було відоме, не було б таємниці, а саме намагання розгадати її – дурниця. Цю таємницю неможливо вирішити завдяки інтелекту, бо людина досягає межі свого мислення і воно зникає, починається істинне пізнання. Це – початок просвітлення. Йому немає кінця, але це – початок. Можна зрозуміти кінець невігластва, але цьому *просвітленному* стану розуму не буде кінця. Ви стрибнули у безодню» [8, с.77]. Сковорода закликає: «Копай всередині себе колодязь тієї води, яка зросить і твій дім і сусідський. Всередині тебе є та основа, яку Плутарх називає джерелом спокою: намагайся це джерело очистити, черпаючи не з свинячих калюж, а з священних книг святих людей» [2, с.288].

Містики – це ті особистості, в яких назавжди відкрився останній, сьомий, енергетичний центр (чакра сахасрара). Після цього всі видіння припиняються, всі ілюзії розуму зникають, але останньою ілюзією, видінням буде центральна фігура тієї релігії, в якій формувався інтелект майбутнього містика. К.Юнг відносив ці явища до архетипів, які перебувають у колективному безсвідомому. Г.Сковорода писав: «Не перетворишся, друже мій, із земного в небесного доти, поки не побачиш Христа. Доки не пізнаєш, що таке істинна людина. Не продереш очей твоїх доти, поки плоть і кров триматимуть твоє серце» [2, с.170]. Коментуючи цю знаменну подію, Ошо говорить, що в останній для розуму момент (момент смерті розуму), в кінці з'явиться Ісус, але буддист не побачить Ісуса. Буддист побачить Будду, джайн – Махавіру, магометянин – Мухаммеда. Як тільки розкриється сахасрара (в цю саму мить) – з'явиться «ваш» Учитель. Тому не дивно, що Сковороді з'явився саме Ісус, як і всім християнам, не лише «охрещених плоттю, а і облитих смыслом» [1 с.131]. В Євангелії від Івана читаємо: «Промовляє до нього Ісус: «Я дорога, і правда, і життя. До Отця не приходять ніхто, якщо не через мене» [14; 6] і далі: «Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю Його, і об'явлюсь йому Сам» [14; 21]. Звернімо увагу на те, що до того, кого возлюбив Отець, Ісус звертається як до рівні. Й.Гете говорив, що ми рівні тому, кого розуміємо, а О.Реріх була переконана в тому, що учні повинні щастя пізнати в любові Христа. Для Г.Сковороди мить, коли йому явився Ісус, була саме тією миттю, коли відбулося, за його словами, богоусиновлення. Св. апостол Павло у своєму посланні до галатів закликає: «Дітки мої, я знову для вас терплю муки породу, поки образ Христа не відіб'ється в вас!» [4, с.19]. О.Блаватська дає пояснення: «Цей Христос не в пустелі і не в кімнаті. Його не треба шукати в будь-якому храмі, побудованому людськими руками, тому що Христос, Істинний езотеричний Спаситель, – не людина, але Божественний Принцип в кожній людській душі» [2, с.4].

Подібне богоусиновлення сталося і з Е.Сведенборгом. У 1744 році його вразила блискавка просвітлення, а вже через рік, у 57-ми річному віці, відбулося самадхі. Сведенборгу з'явився Ісус і возвістив: «Я, Господь Бог, Творець і Спокутувач, Я вибрав тебе для пояснення людям внутрішнього духовного смислу Священного Письма, і Я буду навіювати тобі те, що ти повинен писати» [11, с.6]. На думку багатьох дослідників, містичний досвід мав і Платон, який через образ загиблого солдата Ера переповів про те, що бачив у потойбічному світі. Богиня Ананкі (необхідність) утримує Всесвіт і структурує його відповідно до закону Космосу, який не підлягає змінам, тому людина повинна довіритися і підкоритися регламентованому Закону. Для Платона непосвячена людина – занурена в мул і лише той, хто пройшов містичний шлях, вступить у вічність. Сковорода називає це «царством любові» і «Немає у тій республіці ні старості, ні статі, ні відмінності – все там спільне. Суспільство в любові, любов у Бозі, Бог в суспільстві, Ось і кільце *вічності!* «Від людей це неможливо»» [2, с.44]. Тільки таким чином можуть бути зрозумілі слова Софокла: «Наскільки ж високо блаженними досягають царства тіней ті, що отримали посвячення. Тільки вони одні *живуть* там; доля інших – скорбота і страждання». Тому Сковорода і застерігає: «А ти, мій друже, поспішаючи й не оглядаючись ні праворуч, ні ліворуч, старанно йди в гірне, куди кличе тебе не ошуканець змії, а прозорливий Захарія [2, с.44].

Рамки даного дослідження не дозволяють здійснити всебічний аналіз містичного досвіду Г.Сковороди і провести аналогії з подібним досвідом інших містиків посилаючись на мізерну кількість використаної літератури. Але ми можемо визначити подібний для всіх них життєвий шлях і близькі за змістом переживання, а саме: було нестерпне бажання пізнати зовнішній світ (містики всіх часів і народів були мандрівниками); розчарування від усвідомлення того, що проявлений світ – це ілюзії нашого розуму і перехід від пошуку себе в інших (копіювання) до пошуку іншого в собі (через пізнання себе до пізнання Бога в собі); перехід від місіонерства (проповідування) до усамітнення, яке і дозволило отримати одкровення; просвітлення в усіх містиків відбувалося в два етапи (можливо таким чином Бог готує своїх обранців до пізнання істини, бо різке осяєння може призвести до божевілля, а не до «богоусиновлення»). Г.Гурджієв писав: «Коли ми готові до нового знання, воно до нас приходить» [4, с.6]. О.Реріх застерігає від штучного розкриття енергетичних центрів, бо вважає, що надати непідготовленій свідомості більше ніж вона може сприйняти все одно, що дати дитині погратися пістолетом. У такі небезпечні ігри, наприклад, грають послідовники Сахаджа йоги і поставляють в психіатричні лікарні пацієнтів. Більшість містиків досягали стану Просвітлення не раніше 28-річного віку ($7 \times 4 = 28$), коли сформовані всі чотири зовнішні тіла і лише одиниці після 21 року. Навіть Гаутама Будда і Ісус Христос, за таблицею Р.Бекка, досягли «Космічної свідомості» у віці 35 років, а Магомет і Сократ на 39 році життя [1, с.115]. Найголовніше – для містиків не існує ні минулого, ні майбутнього, вони перебувають у вічності і знають, коли слід повертатися до Отця Небесного. Прикладом тому Г. Сковорода, який відповів високомудруючим лицемірам на їх: «Жаль, що Сковорода ходить біля істини й не знаходить її» відповів епітафією на своїй могилі: «Світ ловив мене, та не спіймав»!

Список використаних джерел

1. Бекк Р. М. Космическое сознание / Ричард Бекк. – М. : Изд-во Ассоциации Духовного Единения «Золотой Век», 1994. – 468 с.
2. Блаватская Е. П. Евангельский эзотеризм / Елена Петровна Блаватская. – Рига : Виеда, 1991. – 32 с.
3. Вандерхилл Элизабет. «Мистики XX века». Энциклопедия / Элизабет Вандерхилл. – М. : МИФ - ЛОКИД, 1996. – 522 с.
4. Вокруг Иисуса. Сборник. – К. : Общество ведической культуры, 1993. – 150 с.

5. Гурджиев Г. И. Беседы с учениками / Георгий Иванович Гурджиев. – К. : Преса України, 1992. – 176 с.
6. Новый Заповіт і Книга псалмів. – [Б.м.] : Гедеон, [б.р.]. – 383 с.
7. Основоположники духовных течений. Семьдесят пять выдающихся людей, изменивших мир в прошлом веке / [пер. с англ. О. В. Максименко]. – М. : ООО «Астрель», 2004. – 267 с.
8. Ошо. Медитация – искусство внутреннего экстаза / Бхагаван Шри Раджниш. – М. : ЦДК «Единство», 1993. – 192 с.
9. Плотин. Эннеады / Плотин. – К. : УЦИММ-ПРЕСС, 1995. – 390 с.
10. Рерих Е. И. Письма Елены Рерих, 1929 – 1938. В 2 т. Т. 1. / Елена Ивановна Рерих. – Мн. : ПРАМЕБ, 1992. – 444 с.
11. Сведенборг Э. Тайны неба / Эммануил Сведенборг. – К. : Преса України, Пор-Рояль, 1993. – 256 с.
12. Сковорода Г. С. Зібрання творів у 2-х т. / Г. С. Сковорода; [під ред. В. І. Шинкарука, В. Ю. Євдокименка, Л. Є. Махновця; вст. ст. В. І. Шинкарука, І. В. Іваня]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. I. – 532 с.
13. Сковорода Г. С. Зібрання творів у 2-х т. / Г. С. Сковорода; [під ред. В. І. Шинкарука, В. Ю. Євдокименка, Л. Є. Махновця; вст. ст. В. І. Шинкарука, І. В. Іваня]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. II. – 574 с.
14. Федоров Н. Ф. Сочинения / Николай Федорович Федоров. – М. : Мысль, 1982. – 711 с.
15. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / Сост. П.С.Гуревич. – М. : Республика, 1991. – 462 с.
16. Шюре Э. Великие Посвященные. Очерк эзотеризма религий / Эдуард Шюре. – М. : СП «Книга-Принтшоп», Репринтное издание 1914 г. – 420 с.
17. Экхарт М. Духовные проповеди и рассуждения / Мейстер Экхарт. – М. : Политиздат, 1991. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 12 січня 2011 року